

Michaela Šuleřová (13181)

Úkol do kurzu **Metodologický seminář** (SOC913)

Draft projektu vlastní dizertační práce (revize původního záměru)

Procesy diferenciacce prostoru a segregace skupin v současných městech

Kontext

Životní prostor pro většinu populace dnes tvoří města. To, jakým způsobem lidé města vnímají, nakolik jsou v nich spokojeni nebo nakolik se naopak necítí dobře, jaké dojmy zažívají a pamatují si, záleží často na tom, jak město uvnitř vypadá, jak je uspořádaný vnitřní prostor, jaké jsou možnosti jeho využití a příležitosti a pocity lidí v něm. Tyto skutečnosti ovlivňují nejen životy lidí, ale i jejich vztah k městu a zpětně město a jeho prostor.

Městský prostor, ať už se jedná o město globálního významu nebo o malá regionální centra, je ale velmi zřídka homogenní. Podle Baumana (1995) skupiny lidí obývají části kvalitativně podstatně odlišné a někteří nemají (ve větší či menší míře) přístup ke všem jeho vymoženostem. Města označuje souborem kvalitativně odlišných prostranství s diferencovanou atraktivitou, která se liší typem obyvatel i druhem cizích, druhých, které na nich můžeme potkat.

Městské prostředí prochází v současné době mnoha proměnami. Podle Musila dokonce „začátkem sedmdesátých let 20. století nastal nepředvídaný a důležitý obrat v dosavadním vývoji celého osídlení. Je možné, že se bude v budoucnosti jeho význam srovnávat se začátky klasické industriální urbanizace.“ (Musil, 2002:36).

Tomuto obratu ve vývoji osídlení, který je reakcí na celkové ekonomické, sociální, politické i kulturní změny ve společnosti (i jejich reflexí), se věnuje řada autorů sociologie města. Vznikají tak nové diskuse o současné urbánní struktuře. Lze je rozdělit (především ve Spojených státech a západní Evropě) na čtyři hlavní proudy: regulační škola, kalifornská škola, škola nerovnoměrného rozvoje a globalizace a různé kulturní interpretace (Musil, 2003). Dále se objevují nové empirické výzkumy a monografie měst.

Regulační i kalifornská škola vychází z prací sociologů Francie 80. let, především Castellese a Lefebvra (Musil, 2003). Regulační škola zohledňuje především přechod od Fordismu k Post-fordismu (jako novému režimu regulace v ekonomice, ale i ve smyslu nového, flexibilního způsobu práce), který změnil režim akumulace. To se projevilo nejen na trhu práce a na její nové podobě, ale i v životních způsobech, spotřebě a dalších odvětvích, mezi jinými v prostorové

restrukturalizaci vnitřních měst. Mezi autory spadajícími do tohoto proudu patří Esser, Hirsch (1997), Christopherson (1997) a další.

Do kalifornské školy patří práce například Johna Logana a částečně také Edwarda Soji (který je známý jako myslitel využívající diskurzu postmoderny), kdy město je produktem především strukturálních faktorů, například trhu půdy či práce. Do více směrů zasahuje David Harvey, jehož práce přesahuje do politické ekonomie. Harvey analyzuje procesy soudobého kapitalismu ve vzájemné interakci s procesy urbanismu a dalšími vlivy.

Manuel Castells později píše v duchu dalšího proudu – školy nerovnoměrného vývoje a globalizace, která si všímá (mezi dalšími trendy, zmíněnými v předcházejících proudech) vlivu makroekonomických trendů, globalizace, mezinárodní dělby práce, informačních technologií a dalších. Mezi nejznámější autory patří Saskia Sassenová, která do hloubky propracovala uvedené vlivy na interurbánní i intraurbánní strukturu současných měst. Castells (1989) představuje nové principy organizace vnitřní struktury města, transformaci prostorových forem analyzuje jako specifickou manifestaci interakce mezi informačním modem vývoje a restrukturalizací kapitalismu.

Teorie či teze zohledňující kulturní interpretace upozorňují na to, že z mnoha daných teorií se vytratil člověk a kultura. Aréna města v sobě zahrnuje nejen konflikty na úrovni společenských či ekonomických (makro)procesů, ale i jednotlivce, etnika, různá hnutí, subkultury, faktory genderu a na druhé straně jejich vizuální a/nebo symbolické reprezentace – z tohoto pohledu analyzuje město například Sharon Zukinová (1996), dále jej využívá například Harvey, z těch ještě nezmíněných například David Byrne, J. Garreau, Michael Sorkin a další.

Kromě těchto komplexních teorií vznikla také řada monografií a empirických prací (například studie gentrifikace SoHo Sharon Zukinové, Garreaova studie o mallech nebo publikace Mika Davise o Los Angeles, na evropské půdě například výzkumy Danschata nebo Kesteloota).

Všechny přístupy se snaží budovat na základě **zarámování studovaných problémů do širšího společenského kontextu**, v němž hrají důležitou roli termíny postindustrialismu (a deindustrialismu), postfordismu (flexibilizace a restrukturalizace práce), informační společnosti, postmodernismu a další.

Výzkumé otázky a cíl práce

Role, význam, místo měst ve světovém systému, jejich vlastní podoba, vnitřní struktura i socioprostorové složení procházejí změnami a jsou ovlivňovány mnoha procesy. Jedním z cílů práce bude v rámci daného kontextu a diskusí analyzovat procesy a trendy, které se podílejí na proměně vnitřní socio-prostorové struktury měst, popsat, jakým způsobem pracují a jaký je jejich

výsledek. Snahou bude věnovat se všem relevantním dimenzím a jejich vzájemné interakci a pokusit se tak o zachycení celé komplexity těchto proměn.

(Pod)otázkou, na kterou se práce především soustředí, je proces, význam a vliv těchto změn v širším společenském kontextu, a to v zaměření se na diferenciaci prostoru a socio-prostorovou segregaci skupin v něm. Městský prostor je diferencovaný, jak udává Bauman, vznikají v něm „no go“ území, ve kterých platí buď „no go in“ nebo „no go out“, podle toho v jakém vztahu se k nim člověk může stavět (Bauman, 2002). V rámci urbánních teorií tak vznikají diskuze, v nichž jsou koncepty diferenciaci, segregace, polarizace (i exkluze) centrálními koncepty: polarizované město (Saskie Sassen), duální město (Manuel Castells), město rozdělené (David Byrne a další) a fragmentarizované (Soja, Mike Davis). Tyto procesy diferenciaci, segregace (ale i stejně důležité ohraničování a uzavírání prostoru, i jejich symbolické reprezentace) nejsou jen otázkou samotného prostoru měst, ale především jejich obyvatel. Ti jsou rozdělováni na základě kritérií, mezi něž patří zejména třída, etnicita či rasa, gender a další.

Na jedné straně je tak tato otázka těsně spojena s exkluzí (jako jedním z mechanismů diferenciaci), která má nejen často prostorovou dimenzi, ale může se stát doprovodným jevem segregace (vedoucí ke vzniku ghatt) nebo separace (ve smyslu dobrovolné segregace, například některá satelitní městečka nebo tzv. gated communities¹). Na druhou stranu je spojena s problematikou sociální stratifikace, jejich změn a principů (například Lash, Urry, 1996, Savage, Warde, 2003). Staré i nově vznikající třídy a skupiny hledají, vytváří a formují svá místa ve městě a i tímto způsobem utvrzují svou existenci a podílí se na proměně města. Ale životní styly a chování tříd mohou vést také k formování „mikrospolečností“ a rezidenční oblasti vytvářející homogenní prostředí se stávají nástroji exkluzivity i exkluze. Výsledkem je podle Castellse (1989) prostorová struktura, která kombinuje segregaci, diverzitu, segmentaci a hierarchii. Prostorová exkluze nejen posiluje segregaci a polarizaci města, ale v případě koncentrace chudých či marginalizovaných i intenzifikuje nerovnost (Wilson, 1990 a další).

Při pohledu z druhé strany, z městského prostředí, nevidíme na prvním místě procesy, ale reprezentace ve formě symbolů, které je nutné dešifrovat. Prostory reflektují a ovlivňují měnící se sociální kontext, jsou konkrétním vyjádřením společnosti a zvláště jejích institucí třídy a moci¹. Dalším aspektem této problematiky, kterou budu ve své práci zohledňovat, jsou tak vizuální a prostorové strategie sociální diferenciaci ve formě symbolů a reprezentací. Tyto strategie jsou svázané s popsányými procesy, pro jejich odhalení je ale nutný přístup „zevnitř“. Snahou bude využít argument Sharon Zukinové, která odkrývá množství exkludujících principů přímo

¹ Na tuto otázku ukazují konkrétněji například genderové analýzy (King, 1996) – prostředí není jen nádobou, ve kterém se odehrávají sociální interakce, ale vytváří a ovlivňuje genderové identity.

v architektuře nebo jejích prvcích, že pro porozumění formování prostoru ve městech je nutné postoupit hlouběji za ekonomickou a politickou analýzu.

Mezi další možnosti a otázky, které se otevírají v tomto kontextu, patří problém bezpečnosti - pocitu bezpečí – ve městě, který souvisí s téměř hermetickým uzavíráním některých prostorů a se stále více přibývajícím prvkem kontroly a dohledu na veřejných místech, jež tím začínají postrádat prvek veřejnosti.

Struktura práce

V úvodní části práce se budu věnovat produkci prostoru a jeho relevanci v sociálních vědách. Autoři, ze kterých budu vycházet budou především Henri Lefebvre (1991), Anthony Giddens (1984) a Edward Soja (1989).

V další části se budu soustředit, v rámci načrtnutého kontextu, na makroprocesy (jejichž výsledkem je existence změny v urbánní struktuře) s aplikací poznatků z úvodní části. Dále budu analyzovat trendy, které této změně dávají formu, a jejich výsledky, restrukturalizující městský prostor konkrétními způsoby.

Další, hlavní část práce, bude patřit analýze samotné diferenciaci městského prostoru a segregace sociálních skupin v něm, a to podle nastíněných otázek. Diferenciaci a segregaci propojím s širším společenským kontextem a otázkami exkluze a sociální stratifikace.

V závěru nastíním další možné implikace diferenciaci intra-urbánní struktury.

Metodologie

Práci pojmám především jako teoretickou, přehledovou stat', proto bude převážnou část práce tvořit studium odborné literatury. K dokreslení textu budu ale využívat existujících výzkumů (nejen primárně sociologických, ale i urbanistických – například dostupných v knihovně Ústavu územního rozvoje, nebo katedry geografie UK) relevantních pro mé téma, a také vlastního pozorování. V závěru je mým cílem práci doložit fotografiemi současných měst.

Literatura

1. Bauman, Zygmunt. 1995. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON
2. Byrne, David. 2001. *Understanding the Urban*. Basingstoke: Palgrave.
3. Castells, Manuel. 1989. *The Informational City. Informational Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*. Oxford: Blackwell.
4. Esser, Josef, Hirsch, Joachim. 1997. „The Crisis of Fordism and the Dimensions of a ‚Post-Fordist‘ Regional and Urban Structure“. Pp. 71-97 in *Post-Fordism: a reader*. Ed. by Amin, Ash. Malden: Blackwell Publishers.

5. Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press
 6. Harvey, David. 1990. *The Condition of Postmodernity*. Malden: Blackwell Publishers.
 7. Harvey, David. 2001. *Spaces of Capital*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
 8. King, Anthony D (ed.). 1996. *Re-presenting the City: Ethnicity, Capital and Culture in the 21st Century Metropolis*. New York: New York University Press.
 9. Lash, Scott, Urry, J. 1996. *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
 10. Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell
 11. Marcuse, Peter, van Kempen, Ronald (Eds.). 2000. *Globalizing Cities. A New Spatial Order?*. Oxford: Blackwell.
 12. Musil, Jiří. 2002. „Co se děje s českými městy dnes“. Pp. 298-335 in Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa. Praha: Paseka
 13. Musil, Jiří. 2003. „Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950-2000“. *Sociologický časopis* 39 (2): 137-167
 14. Mustedr, Sako, Ostendorf, Wim. (eds.) 1998. *Urban segregation and the Welfare State*. London: Routledge
 15. Sassen, Saskia. 2001. *The Global City. New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
 16. Savage, Mike, Warde Alan, Ward, Kevin. 2003. *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. Basingstoke: Palgrave.
 17. Soja, Edward, W. 1989. *Postmodern Geographies: the reassertion of space in critical social theory*. London: Verso.
 18. Susser, Ida (ed.). 2002. *The Castell's Reader on Cities and Social Theory*. Malden: Blackwell Publishers.
 19. Wacquant, Loic. 1993. „Urban Outcast: Stigma and Division in the Black American Ghetto and the French Urban Periphery“. *International Journal of Urban and Regional Research*. 3 (17): 366-388
 20. Wilson, William, J. 1990. *The Truly Disadvantaged : the inner city, the underclass and public policy*. Chicago: University of Chicago Press.
 21. Young, Jock. 1999. *The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London: SAGE Publications
 22. Zukin, Sharon. 1996. „Space and Symbols in an Age of Decline“. Pp. 43-59 in *Re-presenting the City: ethnicity, capital and culture in 21. century metropolis*. Ed. by King, Anthony, D. New York: New York University Press.
- a další